

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРІТ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ-ІНТЕРНАТІ

Постановка проблеми. Питання правової соціалізації дітей-сиріт є надзвичайно актуальним, адже соціально-педагогічні умови, що створені в загальноосвітніх школах-інтернатах, не забезпечують у повному обсязі повноцінного правового розвитку дітей-сиріт підліткового віку та їх інтеграцію в суспільно-правові відносини. Діти-сироти, закінчуючи школу-інтернат, вступаючи в доросле життя, як правило не можуть в повній мірі скористатися своїми правами і обов'язками тому, що не були ознайомлені з ними під час навчально-виховного та позакласного процесу. У новому соціальному середовищі підлітки стикаються з новим, не завжди вірним баченням своїх прав. Дані фактори, а також виявлений стан правової соціалізації дітей-сиріт потребує впровадження соціально-педагогічних умов оптимізації процесу правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітній школі-інтернаті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема правової освіти знайшла широке відображення в сучасних наукових дослідженнях В. Загревої (правове виховання старшокласників шкіл-інтернатів), К. Кулакова (захист прав вихованців дитячих будинків), С. Олександрової (формування правової культури дітей-сиріт), О. Поляновської (профілактика правопорушень дітей-сиріт молодшого шкільного віку), О. Хоптяної (правове виховання учнів 5–6 класів шкіл-інтернатів). Проте, незважаючи на існування наукових робіт, в яких досліджуються різні аспекти соціально-правової роботи з дітьми-сиротами у загальноосвітніх школах-інтернатах, специфіка, особливості, зміст правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку в школах-інтернатах представляється недостатньо висвітленою. Зокрема залишаються недостатньо вивчені соціально-педагогічні умови правової соціалізації підлітків у школах-інтернатах.

Враховуючи недостатню вивченість проблеми правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку у загальноосвітній школі-інтернаті, зокрема соціально-педагогічних умов, постає необхідність у науковому вивченні цього питання.

Постановка завдання. Мета статті: визначити та теоретично обґрунтувати соціально-педагогічні умови правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітній школі-інтернаті.

Виклад основного матеріалу. Орієнтація сучасної соціально-педагогічної теорії і практики на створення соціально-педагогічних умов у загальноосвітніх школах-інтернатах, в яких важливим є входження дитини-сироти підліткового віку до правової системи суспільства, що спонукає обирати правильну форму поведінки і блокує негативну, стимулює

соціально-правовий розвиток та спрямованість діяльності, виправдані тією обставиною, що саме у впровадженні соціально-педагогічних умов виникає реальна можливість вирішення провідних завдань правової соціалізації дітей-сиріт.

Аналіз теоретико-методологічних засад дослідження процесу правової соціалізації особистості, а також вивчення стану правової соціалізації дітей-сиріт у загальноосвітніх школах-інтернатах, враховуючи соціально-педагогічні та психологічні особливості розвитку особистості в підлітковому віці, дозволили визначити соціально-педагогічні умови, впровадження яких має позитивно вплинути на рівень правової соціалізації дітей-сиріт.

В основу нашого дослідження покладено припущення, що процес формування правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітній школі-інтернаті буде ефективним за реалізації таких соціально-педагогічних умов: створення в загальноосвітній школі-інтернаті соціально-виховного середовища як дієвого простору для організації процесу правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку, формування в підлітків-сиріт мотивації до правової соціалізації, правових знань, правосвідомості та соціально-правової активності в поведінці шляхом створення та впровадження соціально-педагогічної програми «Школа правової соціалізації», впровадження в загальноосвітній школі-інтернаті форм і методів правової соціалізації як основи ставлення дітей-сиріт підліткового віку до правової системи та орієнтуру для подальшого життя в соціумі.

Отже, створення в загальноосвітній школі-інтернаті соціально-виховного середовища як дієвого простору для організації процесу правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку є першою необхідною умовою.

Теоретико-експериментальні дослідження особистісного аспекту розвитку дитини (І. Бех, С. Карпенчук, І. Козубовська, Л. Степаненко, М. Фіцула) свідчать про те, що лише в правильно організованому соціально-виховному середовищі відбувається найбільш адекватне забезпечення соціально-правового розвитку особистості, її правової соціалізації.

У сучасній соціально-педагогічній науці [1; 4; 7; 8] соціальне середовище розглядається у двох аспектах. З одного боку, воно трактується як складне багаторівневе утворення, конкретний прояв суспільних стосунків, що мають місце в суспільстві, у якому живе та розвивається особистість. Тобто соціальне середовище в даному аспекті являє собою всю соціальну дійсність. У більш вузькому значенні соціальне середовище – це сукупність соціальних умов життєдіяльності дитини, що впливають на її свідомість та поведінку з метою формування певних якостей, переконань, ціннісних орієнтацій та потреб.

Наявність соціально-виховного середовища в загальноосвітній школі-інтернаті – це необхідна та навіть обов'язкова умова правової соціалізації дитини-сироти підліткового віку. Соціальне середовище формує певні очікування щодо поведінки особистості підлітка, що перетворюються на цілі, завдання, зміст правової соціалізації в школі-інтернаті [1].

Створення в загальноосвітній школі-інтернаті соціально-виховного середовища, як дієвого простору для організації процесу правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку, має впливати на інтеграцію зусиль суб'єктів соціально-виховної діяльності та на закріплення взаємозв'язку компонентів процесу правової соціалізації (усвідомлювально-правового, гносеологічно-правового та процесуально-соціалізуючого).

Соціально-виховне середовище має відповідати певним вимогам [6]: бути орієнтованим на розвиток правової особистості дитини-сироти підліткового віку; відповідати запитам найближчого соціального оточення; бути спрямованим на інтеграцію дитини-сироти в суспільні відносини; враховувати підсистеми соціально-педагогічного поля правової соціалізації.

Соціально-виховне середовище, що безпосередньо оточує дитину-сироту в школі-інтернаті, впливає на її правовий розвиток, формування правових інтересів, мотивації, ціннісно-правових орієнтацій, соціальної активності. У той самий час соціальне середовище для дитини – це не тільки її довкілля, інтереси, установки оточуючих людей, але й характер правового виховання [7].

Основними шляхами [6] включення дітей-сиріт підліткового віку до соціально-виховного середовища стали: ознайомлення із соціально-правовим середовищем у школі-інтернаті та поза його межами, формування в підлітків адекватного ставлення до позитивних і негативних правових явищ оточуючої дійсності, підтримка ініціативи дітей-сиріт у покращенні оточуючого середовища, створення творчої атмосфери в школі-інтернаті.

Наступною умовою є формування у підлітків-сиріт мотивації до правової соціалізації, правових знань, правосвідомості та соціально-правової активності в поведінці шляхом створення та впровадження в загальноосвітній школі-інтернаті соціально-педагогічної програми «Школа правової соціалізації».

Задля оптимізації процесу правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку нами була розроблена та структурована відповідно до соціально-педагогічного, виховного процесу школи-інтернату програма з правової соціалізації.

Програмою передбачена загальна мета – формування в дітей-сиріт підліткового віку базових соціально-правових знань, загальної обізнаності про права та обов'язки, розвиток стійкого позитивного ставлення до закону і права, переконання у важливості виконання дітьми власних обов'язків і додержання змісту законів, усвідомлення важливості правомірної поведінки в суспільному житті, життєву соціально-правову активність.

Програма "Школа правової соціалізації" складена на основі Державного стандарту базової і повної середньої освіти [2], завданнями якого передбачена підготовка учнів до взаємодії з соціальним середовищем, до самореалізації їх як особистостей в умовах різноманітного світу через формування правової свідомості, соціалізуючих навичок, відповідальності, здатності визначати власну активну життєву позицію, свідомо дотримуватися

правомірної поведінки, реалізовувати і захищати свої права, виконувати громадянські обов'язки.

Теоретичною основою конструювання, систематизації та реалізації програми слугували:

1. Концептуально-методологічні засади правової соціалізації як комплексного, багатостороннього процесу, що охоплює процес правового розвитку особистості, формування правової свідомості, правових установок і ціннісно-правових орієнтації, включення особистості в систему правовідносин, у правовий простір суспільства.

2. Законодавче забезпечення правової соціалізації, що включає такі правові документи, як: Декларація ООН прав дитини, Конвенція про права дитини, Європейська конвенція про здійснення прав дітей, Конвенція про контакт з дітьми, Декларація про право на розвиток, Конституція України, Закони України «Про охорону дитинства», «Про освіту» та «Про загальну середню освіту», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Основи законодавства України про охорону здоров'я, Сімейний, Цивільний кодекси, Кодекс Законів про працю тощо.

Правова соціалізація на стадії підліткового віку є багатограним і тривалим процесом, у ході якого необхідно враховувати загальні принципи правового виховання. Фундаментальними принципами побудови програми виступили: принцип гуманізму, законності, демократизму, науковості, об'єктивності, зв'язку з життям, доступності і популярності, відкритості, систематичності, системності, цілеспрямованості, доцільності [3].

Основними завданнями, на вирішення яких спрямована програма, виступили: вироблення в дітей-сиріт інформаційно-пізнавальних мотивів, бажання вивчати право, усвідомлене ставлення до правових норм, що захищають їхні права та інтереси, впевненість у справедливості права, рівного для всіх дітей та законності як суспільної особистісної цінності; формування в підлітків систематичних знань про правову систему держави, про діючі міжнародні та національні правові документи, що забезпечують дітей правами, розуміння сутності вимог законів, надання дітям інформації про їхні права й обов'язки та можливості їх реалізації, про норми взаємостосунків з іншими людьми, які виступають рівними учасниками у правовій взаємодії; збільшення об'єму словникового запасу дітей-сиріт правовою термінологією, сприяння оволодінню ними основними поняттями з різних галузей права; розвинення особистісної відповідальності підлітків за власні вчинки, правомірної поведінки, стійкої правової позиції, життєвої соціально-правової активності.

Окреслені завдання програми дозволили визначити інтегровані вимоги до знань і вмінь дітей-сиріт, необхідних для їх успішної правової соціалізації в загальноосвітній школі-інтернаті.

До структури програми входить тематичний план, що побудований із урахуванням мети, завдань, визначених напрямів (соціально-особистісний, інформаційно-пізнавальний, діяльнісно-поведінковий), а також компонентів

та критеріїв та показників сформованості правової соціалізації підлітків. Тематичний план охоплює розділи, підрозділи, теми та заходи з правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітній школі-інтернаті

Програма з правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку складається з трьох основних розділів. Розділ I. – Підліток і правовий світ. Розділ II. – Правові документи про права дітей-сиріт. Розділ III. – Правова соціалізація підлітків.

Кожний розділ складений з урахуванням вікових особливостей підлітків-сиріт і доступності матеріалу, що забезпечує створення особистісно-розвивального середовища та реалізації потенціалу й творчих резервів кожної дитини. У кожному розділі є підрозділи, що охоплюють тематику соціально-педагогічних та виховних заходів.

На сучасному етапі в соціально-педагогічній науці ведеться пошук методів і форм із підвищення ефективності процесу правової соціалізації підлітків. Упровадження в загальноосвітній школі-інтернаті методів і форм правової соціалізації як основи ставлення дітей-сиріт підліткового віку до правової системи та орієнтиру для подальшого життя в соціумі є наступною соціально-педагогічною умовою оптимізації процесу правової соціалізації.

Ефективність процесу правової соціалізації багато в чому залежить від багатогранності використання методів. Так, Г. Сорока [5] виокремлює чотири групи методів із правової соціалізації підлітків:

Перша група. Методи формування правосвідомості особистості дитини-сироти (переконування, розповідь, пояснення, приклад). Особливістю цієї групи методів виховання є те, що вони мають два аспекти: психологічний (розуміння понять, суджень, оцінка явища підлітками, власні переконання) та соціально-педагогічний, який різниться за змістом інформаційного характеру та за формою організації (індивідуальна, групова, фронтальна).

Друга група. Методи організації діяльності дітей-сиріт і формування досвіду правової поведінки, які включають:

1. Педагогічну вимогу – це конкретне завдання для підлітка, щоб виявити його ставлення до соціально-правової дійсності, вміння знайти нестандартне рішення у процесі виконання правових завдань.

2. Громадську думку – це думка колективу групи, що впливає на формування правових або неправових поглядів дитини-сироти підліткового віку.

3. Привчання – це метод, який дозволяє соціальному педагогу через систему відповідних вправ виробити звички позитивної правової поведінки підлітка.

4. Створення соціально-педагогічних ситуацій передбачає наявність таких ситуацій, в яких проявляються позитивні або негативні погляди та поведінка дітей-сиріт підліткового віку.

Третя група. Методи стимулювання поведінки учня. До цієї групи належать: методи заохочення дітей-сиріт до правової діяльності (похвала, схвалення, підбадьорювання, змагання).

Четверта група. Методи самовиховання (самоаналіз, самоконтроль, самонаказ, самонавіювання) – включають уміння дитини-сироти ставити перед собою певне правове завдання у процесі правової соціалізації, мати внутрішнє бажання його виконувати та усвідомлення необхідності його виконання; аналізувати та контролювати себе й оцінювати результати виконання поставленого завдання.

При організації процесу правової соціалізації в школі-інтернаті можна також використовувати методи, запропоновані В. Химинцем [9]: інформаційні (розповідь, демонстрація, консультація), операційні (алгоритм, відеоконфронтація, "роби як я", самокритика), пошукові (аналіз конкретних ситуацій, група шуму, ділова корзина), методи самостійної роботи (слухання, читання, аналіз науково-методичної роботи).

Основними формами роботи з правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітній школі-інтернаті ми обрали такі: рольові, ділові, ситуативні ігри; турніри правознавців, брейн-ринг; ток-шоу, ерудит-шоу, аукціони, конкурси, вікторини; правові дискусії, диспути, круглі столи, вечори питань та відповідей; тематичні виставки літератури, виставки творчих робіт; кінолекторії; тренінги, творчі акції; тижні популяризації правової соціалізації.

Висновки. Отже, з метою підвищення ефективності діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів із питань правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку були визначені та проаналізовані соціально-педагогічні умови, впровадження яких спрямоване на оптимізацію інтеграції дітей-сиріт у соціально-правовий простір сучасного соціуму.

Перспективи подальших досліджень. Виявлений нами стан наукових досліджень проблеми уможливило подальший розгляд соціально-педагогічних технологій правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітній школі-інтернаті.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Ольга Володимирівна Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
2. Державний стандарт базової і повної середньої освіти : станом на 14 січня 2004 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
3. Зайчук О. В. Теорія держави і права: підручник / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком-Інтер, 2006. – 688 с.
4. Мукомел С. А. Формування духовних цінностей старшокласників в умовах соціально-виховуючого середовища / С. А. Мукомел : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. – 2005. – 216 с.
5. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навч.-метод. посіб. / Г. І. Сорока. – Х. : Ранок, 2002. – 128 с.

6. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 365 с.
7. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. – Вінниця : Планер, 2009. – 542 с.
8. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверєва, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко. – К. : Наук. світ., 2003. – 233 с.
9. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність / В. В. Химинець. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 360 с.

Горошнікова І. Г.

Соціально-педагогічні умови правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітній школі-інтернаті

Проаналізовано теоретико-методологічні засади дослідження процесу правової соціалізації особистості, з'ясовано стан правової соціалізації дітей-сиріт у загальноосвітніх школах-інтернатах. Визначено й схарактеризовано соціально-педагогічні умови правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітній школі-інтернаті.

Ключові слова: соціалізація, правова соціалізація, дитина-сирота, загальноосвітня школа-інтернат, соціально-педагогічні умови, соціально-правовий простір, підлітковий вік.

Горошнікова І. Г.

Соціально-педагогічні умови правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітній школі-інтернаті

Проанализированы теоретико-методологические основы исследования процесса правовой социализации личности, выявлено состояние правовой социализации детей-сирот в общеобразовательных школах-интернатах. Определены и охарактеризованы социально-педагогические условия правовой социализации детей-сирот подросткового возраста в общеобразовательной школе-интернате.

Ключевые слова: социализация, правовая социализация, ребенок-сирота, общеобразовательная школа-интернат, социально-педагогические условия, социально-правовое пространство, подростковый возраст.

I. Goroshnikova

Social Pedagogical Conditions of Teens-Orphans' Legal Socialization in Boarding-School of General Education

In the article theoretical and methodological basics of investigation of the legal socialization process are analyzed. Social pedagogical conditions of teens-orphan's legal socialization in boarding-school of general education are defined and characterized.

Key words: socialization, legal socialization, orphan child, boarding-school of general education, social-pedagogical conditions, social legal sphere, teenage.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2012 р.